

COMPARISON OF TLA (TURKISH LANGUAGE ASSOCIATION) CURRENT TURKISH DICTIONARY AND TLA AUDIO TURKISH DICTIONARY IN TERMS OF THE FUNCTIONS OF EXCLAMATIONS

TDK Güncel Türkçe Sözlük ile TDK Sesli Türkçe Sözlük'ün Ünlemlerin İşlevleri Bakımından Karşılaştırılması¹

Safa ÇELEBİ² & Demet SANCI UZUN³

Abstract

Dictionary is a book that gives the vocabulary of a language, the number of words; the meaning of these words, pronunciation and writing features of them, their usages and grammatical connections. Meanings, writings and pronunciations of interjections should be handled functionally in the dictionaries where many rules and usages related to the language are in. The purpose of this study is to analyse comparatively the TLA Current Turkish Dictionary that aims at bringing together the vocabulary of the Turkish and TLA Audio Turkish Language which was serviced in electronic environment in 2008 and in which all vocabulary pronunciations in the language are involved in terms of handling the functions of interjections in Turkey Turkish. Descriptive methods aiming at analysing the events and facts in their natural conditions in the study. Data, in the study that scanning model is used, have been gotten by scanning 7 different interjections expressing more than one emotion and being selected random in TLA Current Turkish Dictionary and TLA Audio Turkish Dictionary. As a result, it has been determined that TLA Current Dictionary has deficient applications in terms of dealing with functions of interjections and in terms of exemplify their different functions with sentences, and that Audio Turkish Dictionary has not pronunciations and sample sentence pronunciations fulfilling the functions

Key Words: *Interjection, TLA Audio Turkish Dictionary, TLA Current Turkish Dictionary.*

Özet

Sözlük, bir dilin sözcük varlığını, sözcük sayısını; bu sözcüklerin tanımını, sesletim ve yazım özelliklerini, kullanımlarını ve dil bilimsel ulamlarını veren bir kitaptır. Dil ile ilgili birçok kural ve kullanımın yer aldığı sözlüklerde ünlemlerin de anlam, yazım ve sesletimlerinin işlevsel biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkçenin söz varlığını bir araya getirmeyi amaçlayan TDK Güncel Türkçe Sözlük ile 2008 yılında elektronik ortamda hizmete sunulan ve dildeki tüm söz varlığının sesletimlerinin yer aldığı TDK Sesli Türkçe Sözlük'ü Türkiye Türkçesindeki ünlemlerin işlevlerini ele almaları yönünden karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada olayları ve olguları doğal koşulları içinde incelemeyi hedefleyen betimsel yöntem kullanılmıştır. Tarama modelinin uygulandığı çalışmada veriler, seçkisiz olarak

¹ Bu çalışma 26-27 Kasım 2014 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesinde düzenlenen "Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu"nda sözlük bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, e-posta: safa.celebi@erdogan.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, e-posta: demet.uzun.25@hotmail.com

belirlenen birden çok duyguyu ifade eden 7 farklı ünlemin TDK Güncel Türkçe Sözlük ve TDK Sesli Türkçe Sözlükte taranmasıyla elde edilmiştir.

Sonuç olarak TDK Güncel Sözlük'ün ünlemleri işlevleri bakımından ele alma, farklı işlevleri cümle ile örneklendirme açısından eksik uygulamalarının olduğu, Sesli Türkçe Sözlük'ün ise işlevleri karşılayan sesletimlere ve örnek cümle sesletimlerine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: *Ünlem, TDK Sesli Türkçe Sözlük, TDK Güncel Türkçe Sözlük.*

1. Giriş

Sözlük, bir dilin söz varlığını, sözcük sayısını; bu sözcüklerin tanımını, sesletim ve yazım özelliklerini, kullanımlarını ve dil bilimsel ulamlarını veren bir kitaptır. Bir dilin söz varlığı ile ilgili sunduğu bu bilgiler nedeniyle sözlük, o dili hem ana dil olarak kullananlar hem de yabancı dil olarak öğrenenler için en temel kaynaktır. Günay (2007: 31)'in ifadeleri ile "Sözlükler, dil ile ilgili birçok tartışmalı durumun çözüm merkezidir. Metnin anlaşılmasında hakemdir."

Kaynaklara bakıldığında sözlüklerin iki farklı bakış açısıyla ele alındıkları görülmektedir. Türk Dil Kurumu'nun İnternet ortamında yayınladığı Güncel Türkçe Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük, Tarama Sözlüğü ve Fransızca-Türkçe Sözlük'te "Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat" şeklinde tanımlanan sözlük, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nde "Bir dilin sözcüklerini alfabe sırasıyla açıklayan kitap" ifadeleriyle açıklanır. Büyük Türkçe Sözlük'ün kapsamında bulunan Dilbilim Terimleri Sözlüğü'ndeki ve Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü'ndeki tanımlar birbiriyle örtüşür niteliktedir. Diğer sözlüklerden farklı olarak sözlüklerle ilgili "... anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birbirine veya birkaçına göre açıklayan kitap" açıklamalarına yer verilmektedir. Gramer Terimleri Sözlüğü'nde "sözlük" daha çok sözcüğün anlam özellikleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı bir kaynak olarak ele alınmıştır.

Türk Dil Kurumu'na ait yukarıdaki sözlüklerde, sözlüğün kelime ve deyimleri sıralama, tanımlama, açıklama, anlam ilişkilerini gösterme, türetim bilgilerini ve başka dillerdeki karşılıklarını verme işlevlerinin öne çıktığı; sözlüklerin daha çok dil bilimsel bakış açısıyla tanımlandığı buna karşın sözcüklerin sesletim özelliklerini, kökenlerini, dil bilimsel ulamlarını ve örnek bağlam oluşturmayı kapsayan açıklamaların sözlük tanımlarında yer almadığı görülmektedir.

Oysa günümüz sözlüklerinin oluşturulmasında dil bilimin bir alt dalı olan sözlük biliminden yararlanılmakta ve pek çok kaynaktan da sözlük, sözlük bilimin ilkeleri doğrultusunda tanımlanmaktadır. Vardar (1998: 191) sözlüğü "Bir dildeki sözcüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzen, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanımları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dilbilgisi ulamları, eşanlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıkları ile sunan yapıt." ifadeleriyle açıklarken sözlüğün farklı işlevlerine de değinmiş olur. Böler (2006:102) de sözlüklerin sözcüklerin okunuşlarına, yazılışlarına, vurgularına, hangi dilden olduklarına, dil bilgisindeki yerlerine dair bilgiler veren kitap olduklarını belirtir. Aksan ise (1996: 77) sözlüğü "Bir dilin söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabı..." olarak tanımlar. Günay (2007: 31) "Sözlük, bir dilin söz varlığını, sözcük sayısını, sözcüklerin sesletim özelliklerini, yazımla ilgili özelliklerini veren bir kitaptır." açıklamalarıyla sözlüklerde sözcüklerin sesletim özelliklerinin verilmesi gerektiğini de belirtmiş olur. Gülseren ve Batur (2009:140)'a göre sözlük ve ana dili arasında sıkı bir ilişki vardır ve ana dilinin sağlam bir zemine oturtulması hedef kitleye göre hazırlanmış

nitelikli ve işlevsel sözlüklerin olmasına bağlıdır. Sözlükler sadece anlamı bilinmeyen kelimelerin yığıldığı bir eser değildir. Dildeki bir sözcüğün üç temel özelliği vardır ya da her sözcük üç biçimde tanımlanıp değerlendirilebilir: biçim, anlam ve dil bilimsel ulam (Günay, 2007: 11). Öyleyse bir sözlükte herhangi bir sözcükle ilgili asgari bu üç özellik belirtilmelidir.

Ancak sözlükle ilgili dil bilimsel tanımlar ve açıklamalar bu üç özelliğin belirtilmesinin yeterli olmadığını, sesletim, bürün özelliklerinin ve bağlam içinde kullanımının da yer alması gerektiğini göstermektedir. Çünkü sözlükler ansiklopedik başvuru kitapları olmanın yanı sıra öğrenme-öğretme aracı olarak da kullanılmakta ve "dille gelen toplumsal değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak gibi kültürel ve toplumsal işlevi de yerine getirmektedir" (Kocaman, 1998: 111).

Kültür, edebiyat ve eğitim açısından oldukça önem taşıyan sözlüklerin, bilimsel ölçütlere göre ve insanların öğrenme ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi gerekir (Karadüz, 2009: 639)

İşlevsel bir sözlükte aranılan kelimenin kısa bir sürede ve kolaylıkla bulunması gerekir. Bunun için de madde başları doğru tespit edilmelidir. Tanımlar tam ve doğru verilmelidir. Sözlüklerde yazım birliği olmalıdır. Ana dili eğitiminin temel becerilerinden biri ve başta geleni dinlemedir. Dinlemenin kusursuz gerçekleşmesi ancak duyulan kelimenin doğru anlaşılması ve tanınmasıyla mümkündür. Bu durum ise ancak sözlüklerin verdiği hizmetle gerçekleşmektedir. İyi bir sözlük hem anlama (dinleme-okuma) hem de anlatma (konuşma-yazma) becerilerine katkı sağlayan sözlüktür (Gülseren ve Batur, 2009: 145). O halde sözlüklerde sözcüklerin sesletim özellikleri hatta sesletimleri yer almalıdır.

Örneklendirmeler, göndermeler, sınırlama, amaca uygunluk ve telaffuz açıklaması gibi durumlar göz önüne alınmalıdır (Kocaman, 1998: 113). Dilin sözcükleri tek başına öğeler olarak düşünülemez, anlamları ve dil bilimsel değerleri kullanımda ortaya çıkar. Aksan (2006: 75)'ın da belirttiği gibi göstergeler hemen her zaman, içinde geçtikleri tamlamalar, tümceler ve sözcüklerde, öteki sözcüklerle oluşturdukları bütünle anlam kazanır ve belli bir kavramı eksiksiz yansıtır. Sözcüklerin hangi sözcük türüne ait olduğu, hangi işleve sahip olduğu gibi soruların yanıtı, sözcüğün bir bağlam içindeki kullanımında verilebilir (Günay, 2007: 15).

Sözcükler farklı bağlamlarda yeni anlamlar kazandıklarından hem sözlüklerin hazırlanmasında hem de sözcüklerin öğretilmesinde bağlamların verilmesi anlamın doğru ve net anlaşılmasını sağlayarak öğrenmeyi kolaylaştırır (Karadüz, 2009: 641). Böylece sözlük, kullanıcının dili kullanmasını sağlarken bilgi birikimine ve edebî zevkine de katkıda bulunmuş olur (Dursunoğlu, 2011: 256). Son dönemlerde sözlüklerle ilgili yapılmış çalışmalar sözlükleri sahip olmaları gereken özellikler bakımından irdeleyen çalışmalardır. Karadüz (2009:641) çalışmasında sözlüklerin hazırlanmasında dil biliminden yeterince yararlanılmadığını, sözlüklerde sadece anlamların verildiğini, bu anlamları destekleyecek örnek cümlelere yer verilmediğini tespit etmiştir.

Demir (2009:211) çalışmasında sözlükleri Türkçe sözlüklerde vurguyu ele almaları bakımından incelemiş, Türkçenin ana dili olarak öğretimi kadar yabancılara öğretiminde de anlam ayırt edici olan vurgunun çok önemli olduğunu vurgulamıştır. İncelediği sözlüklerde kelimelerdeki vurgulu heceler arasında tutarsızlık olduğunu bulan Demir, genel sözlükler hazırlanırken bütün sözlerin kelime vurgularının tespit edilmesi gerektiğini, TDK Sesli Türkçe Sözlük'ün de Ana dili Türkçe olanların ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin konuşma becerilerine katkıda bulunacak örnek bir çalışma olduğunu belirtmiştir.

Sözlüklerle ilgili yapılmış bir başka çalışma da Göçer'in ilköğretim sözlükleri üzerine yaptığı çalışmadır. Göçer (2001:401) de çalışmasında sözlüklerde örnek cümlelere yer verilmediğini tespit ederek, sözlükte yer alan kelimelerin anlamları verildikten sonra değerli şair ve yazarların şiir, hikâye, roman türlerindeki eserlerinden kelimeyi içeren örnek cümle seçilip verilmesini önerir. Sesletim konusunda özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerin okunuşlarının gösterilmesi üzerinde durur.

Yukarıda belirtilenlerin dışında dil, eğitim ve kültür açısından son derece önemli olan sözlüklerle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlar daha çok basılı sözlüklerin kaynakçasını oluşturmak, tanıtımlarını yapmak ya da sözlükleri değerlendirmek amacıyla yapılmış çalışmalardır (İlaydın, 1953; Öztokat, 1979; Ölmez, 1994; Kocaman, 1998; Uzun, 1999; Uzun, 2003; Dursunoğlu, 2011). Sözlük düzenleme yöntemleri, sözlüklerin teknik yönleri ve basılı sözlüklerdeki bazı eksiklikleri ele alan çalışmalar da vardır (Boz, 2006; Usta, 2006; Zülfikâr, 2008; Eminoğlu, 2011; Karadağ, 2011). Çotuksöken (1999) ile Güzel ve Karadağ (2010) okul sözlüklerini incelerken Böler (2006) sözlükleri karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Çotuksöken (1999: 61-64) 20 okul sözlüğünü biçim, içerik yönünden incelemiş, sözlüklerin biçim açısından kullanışlı olmadıkları, sözlüklerde görsel öğeler kullanılmadığı, hedef kitlenin dikkate alınmadığı, yazım ve sesletim konularında tutarsızlıklar olduğu, sözcük türlerinin yanlış belirlendiği, tanımların anlaşılır ve doğru olmadığı, örnek cümlelere yer verilmediği sonuçlarına ulaşmıştır. Öğrencilerin sesletim yanlışlarının giderilmesi açısından sözlüklerde sözcüklerin sesletim özelliklerinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ne yazık ki günümüzde de sözlükler incelendiğinde aynı eksikliklerin devam ettiği görülmektedir.

Yapılmış çalışmalarda sözlüklerin genel olarak incelenip değerlendirildiği görülmektedir. Böyle bir bakış açısı dilin bazı özel birimleri ile ilgili ayrıntıların ihmal edilmesine yol açabilir. Nitekim gerek Güncel Türkçe Sözlükte gerek Sesli Türkçe Sözlükte bir sözcük türü olan ünlemler ele alınırken işlevlerinin belirginleşmesini sağlayan bağlam ve sesletim öğeleri göz ardı edilmektedir.

Ünlemlerle ilgili hemen her tanımda vurgu taşıdıkları özellikle belirtilir. Ergin (1999: 349) ünlemleri, his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır diye tanımlarken kuvvetli vurgu taşıdıklarını da belirtir. Korkmaz (2009: 1144), ünlemlerin anlatım güçlerini, karşıladıkları kelimelerin ses yapılarından aldıkları için dilin öteki kelimelerinden farklı olarak vurgu ve ton bakımından da niteliklerine uygun bir özelliğe sahip olduklarını, güçlü bir vurgu taşıdıklarını; hatta bu vurgu özelliği ile başka kelime sınıflarında yer alan sözleri de birer ünlem durumuna getirebildiklerini belirtmektedir. Karaağaç (2012: 437)'in, "Birçoğu anlatım gücünü kendi ses yapılarından alırlar; fakat aralarında belirli bir duyguyu seslenme yoluyla anlatmak yanında, kendilerine özgü bir anlama sahip olanlar da vardır. Bu titremlemeyle sağlanır. Titremleme ise, bir sözlü dil kullanımı ögesidir." ifadeleriyle

ünlemlerin sesletimlerinin önemli olduğunu belirtmiş olur. Cümledeki mesajın daha kolay anlaşılmasını sağlayan ünlemler, sözü oluşturan kişinin duygularını ifade ederek anlatıya söylem değeri katarlar. Ünlemlerin bu işlevleri dilin parçalar üstü öğeleri olan vurgu, tonlama, ezgi ile ortaya çıkar; sınırlı sayıdaki ünlem ile pek çok duygu iletimi sağlamak mümkündür (Uzun, Kibar Furtun ve Çelebi, 2014: 304).

Çoğu zaman aynı ünlem birbirinden farklı pek çok duyguyu yani işlevi dile getirmek için kullanılır. Aynı seslerden oluşmuş ünlemlerin işlevleri yazılı metinlerde bağlamdan hareketle çözülebilir; kullanılan ünlemlerden sonra, ona, belirtilmek istenen duygu ve dileği açıklayan bir ibare veya cümle eklenir (Korkmaz, 2009: 1142) ve anlam noktalama işaretleriyle desteklenir. Sözlü ifadelerde ise bağlamla birlikte parçalar üstü birimlerin anlam ayırt edici özelliğinden faydalanılır (Uzun vd., 2014: 304). Bu özellikleri nedeniyle sözlüklerde ünlemler tanımlanırken yazımları, işlevleri, sesletimleri, bürünsel özellikleri belirtilmeli; farklı işlevler farklı bağlamlarla örneklendirilip seslendirilmelidir.

Çalışmada, TDK Güncel Türkçe Sözlük ve Sesli Türkçe Sözlük, ünlemlerin işlevlerini ele almaları bakımından incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda sözlükler; ünlemleri, yapıları, anlamsal özellikleri ve işlevleri, dil bilimsel ulamları, sesletimleri, örnek cümleler ve bu cümlelerde kazandıkları anlamları/işlevleri bakımından tanımlama biçimleri açısından incelenmiş ve birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

2. Amaç

TDK Güncel Türkçe Sözlük ile 2008 yılında elektronik ortamda hizmete sunulan TDK Sesli Türkçe Sözlük'ü Türkiye Türkçesindeki ünlemlerin işlevlerini ele almaları yönünden karşılaştırmalı olarak incelemektir.

3. Yöntem

Çalışmada olayları ve olguları doğal koşulları içinde incelemeyi hedefleyen betimsel yöntem kullanılmıştır. Tarama modelinin uygulandığı çalışmada veriler, seçkisiz olarak belirlenen birden çok duyguyu ifade eden (3'ü tek ünlü, 4'ü daha fazla sestem oluşan) 7 farklı ünlemin TDK Güncel Türkçe Sözlük ve TDK Sesli Türkçe Sözlük'te taranması ve karşılaştırılmasıyla elde edilmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde Güncel Türkçe Sözlük, Türkiye Türkçesindeki ünlemleri işlevleri bakımından ele alma biçimi açısından hem kendi içinde hem de Sesli Türkçe Sözlük'le karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 1a. Güncel Türkçe Sözlük'te "a"

a
ünlem (a.)

1. ünlem Şaşma, hatırlama, sevinme, acıma, üzülmeye, kızma vb. duyguların anlatımına güç kazandıran söz
"A, ne güzel!" "A, sen burada mıydın?"

Çevrimiçi Güncel Türkçe Sözlük'te "a" harfinin taranmasıyla ortaya çıkan görüntü yukarıda Şekil 1a'da yer almaktadır. GTS'de "a/" ünlemi, "şaşma, hatırlama, sevinme,

acıma, üzülme, kızma gibi birden çok duygunun anlatımına güç kazandıran söz” olarak tanımlanmış; diğer bazı ünlemler gibi tek başına kullanılabilme yani tonlamalarla tek başlarına da farklı duyguları yansıtabilme özellikleri ihmal edilmiştir. Ayrıca “a!” ünlemi tanımlanırken birbirinden çok farklı duyguları ifade eden her işlev tek bir cümle içinde verilmiş fakat GTS’de diğer ünlemlerin tanımlanmasında farklı yollar izlendiği tespit edilmiştir. Altı farklı işlevi belirtilen bu ünlemle ilgili sadece iki örnek cümleye yer verilmesi ve bu örnek cümlelerde hangi duygunun bildirildiğinin belirtilmemesi de tespit edilen diğer bir eksikliklerdir.

Şekil 1b. Sesli Türkçe Sözlük’te “a”

ÖNCEKİ SAYFA - 102 sayfanın 1 sayfası - SONRAKİ SAYFA

▶ a	▶ a, A	▶ a / e
▶ ab	▶ aba	▶ abacı
▶ abacılık, -ği	▶ abadi	▶ aba güreşi

Sesli Türkçe Sözlük’te arama motoruna “a” harfi yazıldığında Şekil 1b’deki tablo gösterilmektedir. Bu tabloda birbirinden farklı üç ayrı “a” yazımı ve sesletimi mevcuttur. Birinci kutucuktaki “a” göstergesi, ünlemi temsil etmektedir ve tıklandığında bir sesletim dinletilmektedir. Bu sesletim de harfin yani “a, A” göstergesinin sesletimi ile aynı olmakla beraber GTS’de ifadesini bulan altı duyguyu bildiren altı farklı sesletim ve bu duyguları okuyucuya kavratacak örnek cümle sesletimleri yoktur.

Şekil 1c. Güncel Türkçe Sözlük’te “a, A”

a, A

1. Türk alfabesinin ilk sırasında yer alan ve A adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından kalın ünlülerin düz ve geniş olanını gösterir

2. *müzik* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde la sesini bildirir

Atasözü, deyim ve birleşik fiiller (Göster)

Şekil 1b’de ikinci kutucuktaki “a, A” göstergeleri ise sesin karşılığı olan harfi temsil etmektedir. Güncel Türkçe Sözlük’teki karşılığı Şekil 1c’deki görüntüdür. Ancak GTS’de harfin program tanımı (küçük a, virgöl, boşluk, büyük a) çok ayrıntılı olduğundan sözlük kullanıcısının STS’deki “a, A” göstergesinin tanımına bu sözlükte ulaşması oldukça güçtür.

Şekil 1d. Güncel Türkçe Sözlük’te “a / e”

a / e
ünlem

1. *ünlem* Dilek kipinin ikinci teklik ve çokluk şahıslarının çekiminden sonra gelerek anlamı pekiştiren ve güçlendiren bir söz
 "Azıcık dursana oğlum, dedi." - A. Kabaklı
 "Onu bana getiriversene!" - N. Hikmet
 "Başka gazetelere baksanıza! Onlar da yazıyor." - N. F. Kısakürek
 "Şimdi de başka çıkmazdayız desenize!" - N. Uygur

Şekil 1b'de üçüncü kutucuktaki "a / e" göstergelerinin GTS'deki karşılığı Şekil 1d'de verilmiştir. GTS'ye göre "a / e" ünlemdir. Ancak verilen dört örnekte de biçim birimlerin sözcüğe bitişik yazıldıkları görülmektedir. Bunun nedeni bu biçim birimlerin ayrı bir sözcük türü olan ünlem değil ek olmalarıdır. GTS'de hem ekin yazımı hem de dilbilgisel ulamının belirtilmesi konusunda yanlışlık olduğu görülmektedir. Ayrıca STS'de "a" göstergesiyle "a / e" göstergelerinin sesletimleri birbirinin aynıdır.

Şekil 2a. Güncel Türkçe Sözlük'te "e"

e ünlem
1. <i>ünlem</i> (e:) Başına getirildiği cümledeki kavrama göre çeşitli tonlar alarak birtakım duygular anlatan bir söz "E, artık bu söze diyecek yok!"
2. (e:) Soru vurgusuyla şaşma ve merak anlatan bir söz "E, sonra!"
3. (e:) Ardından gelecek söz ve davranışları öğrenmek amacıyla soru kavramı taşıyan, bir beklenti içerdiği bir seslenme sözü
4. "Öyle ise, öyle olunca, mademki öyle" anlamlarında bir söz "E, gitsin. E, şimdi bu olmayacak mı?"

Çevrimiçi GTS'de "e" harfinin taranmasıyla ortaya çıkan görüntü Şekil 2a'da yer almaktadır. "a!" ünleminin tersine farklı işlevleri tek tek sınıflandırılmış ve numaralandırılmış üç işlev için örnek cümle verilmiş, üçüncü işlev örneklendirilmemiştir. Bu konuda ünlemin kendi içindeki uygulamalar konusunda da bir standart olmadığı görülmektedir. Birinci açıklama genel, diğer açıklamalar ise işleve yöneliktir. "e!" ünleminin üç işlevi için vurguyu temsil eden bir işaret (e:) kullanıldığı görülmektedir. Bu işaretler STS'de "e!" ünleminin işlevlerine göre farklı sesletimlerinin olması gerektiğinin de göstergesidir.

Şekil 2b. Sesli Türkçe Sözlük'te "e"

ÖNCEKİ SAYFA - 46 sayfanın 1 sayfası - SONRAKİ SAYFA

▶ e	▶ e, E	▶ ebabil
▶ ebat, -dı	▶ ebcet, -di	▶ ebcet hesabı

Sesli Türkçe Sözlük'te arama motoruna "e" harfi yazıldığında Şekil 2b'deki tablo gösterilmektedir. Bu tabloda birbirinden farklı iki ayrı "e" yazımı ve sesletimi mevcuttur. Birinci kutucuktaki "e" göstergesi ünlemi, ikinci kutucuktaki "e, E" göstergesi sesin karşılığı olan harfi temsil etmektedir. GTS'de "e!" ünlemi için dört işlev belirtilmesine rağmen STS'de tek sesletimin yer alması ve işlevleri ortaya çıkaracak örnek cümlelerin bulunmaması ünlemin işlevlerinin göz ardı edildiğini göstermektedir. Ayrıca ünlem ile harfin sesletimlerinde bir farklılığın olmadığı da tespit edilmiştir.

Şekil 2c. Güncel Türkçe Sözlük'te “e, E”

e, E
1. Türk alfabesinin altıncı sırasında yer alan ve E adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ince ünlülerin düz ve geniş olanını gösterir
2. <i>müzik</i> Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde mi sesini gösterir

STS'deki “e, E” göstergesinin GTS'deki karşılığı Şekil 2c'de verilmiştir. Harfin tanımlanışı a harfindeki gibi çok ayrıntılı olduğundan sözlük kullanıcısının STS'deki “e, E” göstergesinin tanımına da bu sözlükte ulaşması oldukça güçtür.

Şekil 3a. Güncel Türkçe Sözlük'te “o”

o (I) <i>ünlem (o.)</i>
1. <i>ünlem</i> Şaşma, beğenme vb. duyguları belirten bir seslenme sözü "O, maşallah ne güzel!"
o (II) <i>sıfat (o.)</i>
1. <i>sıfat</i> Uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz "O kişi, önceki kışlardan daha az üşüdüm." - N. Cumalı
2. <i>zamir</i> Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz "Ben uyandığım zaman o gitmişti." - R. H. Karay
3. <i>zamir</i> İki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçeni gösteren bir söz

Çevrimiçi GTS'de “o” harfinin taranmasıyla ortaya çıkan görüntü Şekil 3a'da yer almaktadır. Dil bilimsel ulam bakımından birbirinden farklı olan iki “o” biçim birimi numaralandırılarak ayrı ayrı tanımlanmıştır. Ünlem olan “o!” biçim biriminin “a!” ünlemi gibi tek cümlede tanımlandığı, iki işlevinin belirtildiği ve bir örnek cümleye yer verildiği görülmektedir. Verilen örnek cümlelerin hangi duyguyu bildirdiği belirtilmemektedir.

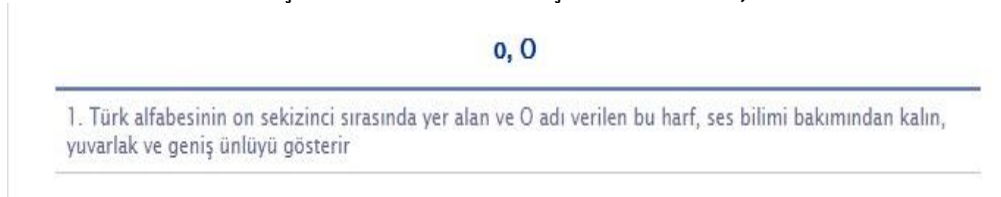
Şekil 3b. Sesli Türkçe Sözlük'te “o”

ÖNCEKİ SAYFA - 24 sayfanın 1 sayfası - SONRAKİ SAYFA

▶ o	▶ o, O	▶ O (kimyasal simge)
▶ o açıdan	▶ o ara	▶ o aralık

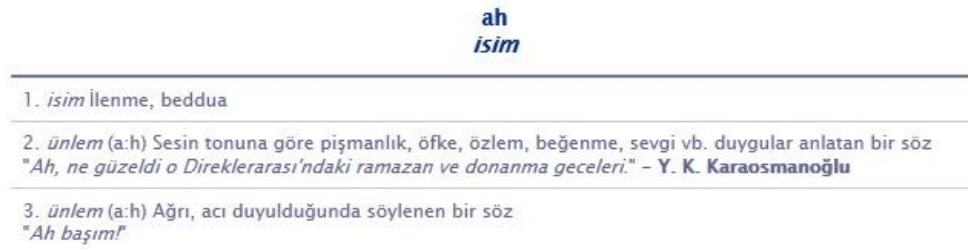
Sesli Türkçe Sözlük'te arama motoruna "o" harfi yazıldığında Şekil 3b'deki tablo gösterilmektedir. Birinci kutucuktaki "o" göstergesi ünlemi, ikinci kutucuktaki "o, O" göstergesi sesin karşılığı olan harfi temsil etmektedir. STS'de bulunan sesletimler incelendiğinde ise "o!" ünleminin yalnızca bir sesletimine yer verildiği; işlevlerinin dikkate alınmadığı ve bu sesletimin de harf olan "o, O"dan farksız olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, işlevleri ortaya çıkaracak örnek cümlelerin bulunmaması bu ünlemin işlevlerinin de göz ardı edildiğini göstermektedir.

Şekil 3c. Güncel Türkçe Sözlük'te "o, O"

STS'deki "o, O" göstergesinin GTS'deki karşılığı Şekil 3c'de verilmiştir. Harfin tanımlanışı a harfindeki gibi çok ayrıntılı olduğundan sözlük kullanıcısının STS'deki "o, O" göstergesinin tanımına da bu sözlükte ulaşması oldukça güçtür.

Şekil 4a. Güncel Türkçe Sözlük'te "ah"

Çevrimiçi GTS'de "ah" sözcüğünün taranmasıyla ortaya çıkan görüntü Şekil 4a'da yer almaktadır. Dil bilgisel ulam bakımından birbirinden farklı olan iki "ah" biçim birimi "o" biçim biriminden farklı gösterilmiş, sadece tanımların numaralandırılması yolu tercih edilmiştir. Çevrimiçi GTS'de 1. tanımda "ah" göstergesi bir isimdir. İkinci tanımda "ah!" sözcüğünün "pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duyguları anlatan ve ağrı, acı duyulduğunda söylenen bir söz" anlamına geldiği belirtilmiş, ünlemin ton ögesi vurgulanmıştır. Ünlemin beş farklı işlevi belirtilmesine rağmen bir işlevine yönelik örnek cümleyle yer verilmiştir. 3. Tanımda bir işlev belirtilmiş ve örneklendirilmiştir.

Şekil 4b. Sesli Türkçe Sözlük'te "ah"

Sesli Türkçe Sözlük'te arama motoruna "ah" sözcüğü yazıldığında Şekil 4b'deki tablo gösterilmektedir. Tek ünlüden oluşan ünlemlerden farklı olarak bir sesletimi vardır. İsim

ve ünlem için ayrı sesletimler verilmemiş, ayrı düzenleme yapılmamış, ünlemin sesletimle ilgili özellikleri göz ardı edilmiştir. GTS'de ünlem tanımlanırken altı farklı işlev belirtilmesine rağmen STS'de duygu ifade etmeyen, harflerin ses karşılığını veren bir uygulama tercih edilmiştir.

Şekil 5a. Güncel Türkçe Sözlük'te “ya”

ya (I) ünlem (ya.) Arapça y¢	
1. ünlem "Ey, hey" anlamlarında bir seslenme sözü "Yürü ya mübarek!"	
2. edat Evet	
Atasözü, deyim ve birleşik fiiller (Göster)	
Birleşik Sözcükler (Göster)	
ya (II) bağlaç (ya.) Farsça y¢	
1. bağlaç Şaşma, şaşkınlık bildiren bir söz "Ya, bu adam kim?"	
2. Bir düşüncenin karşıtı düşünülürken kullanılan bir söz "Yetişirim diyorsun, ya yetişemezsen?"	
3. Gereklik ve onay bildiren cümlelerde yargının onaylandığını bildiren bir söz "Biz de gelelim mi? –Gelin ya."	
4. Dilek ve geniş zaman kiplerinde yargıyı güçlendiren bir söz "Bu, söylenecek söz mü? –Söylenir ya. Azıcık yardımcı olsa ya."	
5. Bilinen, görülen, hatırlanıp anlatılan bir olay dolayısıyla da sorulan başka bir konu için kullanılan bir söz "Sen geldin, ya Ahmet? Siz karnınızı doyurdunuz, ya ben ne yapayım?"	
6. Bir düşüncede sıra ile yer alan ayrı cins öğelerden biri ötekilerden üstün görüldüğünde "hele, özellikle" anlamlarında kullanılan bir söz "O çocuğun terbiyesine, zekâsına, çalışkanlığına diyecek yok, ya inceliği. Fırtına kırdı, döktü, yıktı, ya o ağaçlara verdiği zarar."	
7. Cevap niteliğinde olan cümlenin sonuna getirildiğinde asıl yargının arkadan gelen cümle ile anlatılacağını belirten bir söz "Fena oğlan değildir, değildir ya, yalnız bu sarhoşluğu var." – M. Ş. Esendal	
8. Bazı çekimli zamanlardan sonra gelerek anlamı pekiştiren, kuvvetlendiren bir söz: Yedydin ya. Oturmuşum ya	

Yukarıda Şekil 5a'da çevrimiçi GTS'de “ya” sözcüğünün taranmasıyla ortaya çıkan görüntü yer almaktadır. Kökenleri ve dil bilimsel ulamları farklı olan biçim birimler ya (I), ya(II) şeklinde kullanıma sunulmuştur. GTS'de ya (I), ünlem ve bağlaç kategorisinde ele alınmış ve sadece ünlem için örnek verilmiş, ya (II) biçim biriminin sekiz anlamı da örneklendirilmiştir.

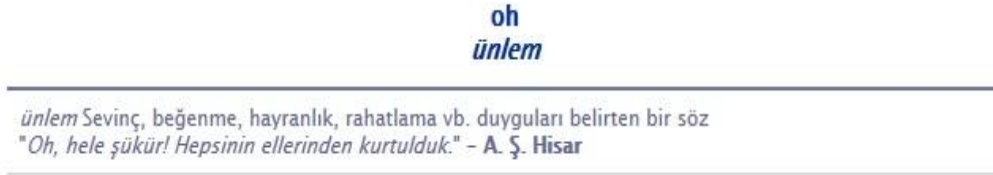
Şekil 5b. Sesli Türkçe Sözlük'te “ya”

ÖNCEKİ SAYFA - 33 sayfanın 1 sayfası - SONRAKİ SAYFA

▶ ya	▶ yaba	▶ yabalama
▶ yabalamak	▶ yaban	▶ yaban arısı

STS'de “ya” sözcüğü tarandığında ise sadece bir sesletiminin yapıldığı şekil 5b'de görülmektedir. Yapılan sesletim her hangi bir duyguyu ifade etmemekte, ünlemin işlevi belirtilmemektedir.

Şekil 6a. Güncel Türkçe Sözlük'te “oh”

Şekil 6a'da Güncel Türkçe Sözlük'te “oh” sözcüğünün taranması sonucu ortaya çıkan şekil gösterilmektedir. Ünlem türünde ele alınan ve “sevinç, beğenme, hayranlık, rahatlık vb. duyguları belirten bir söz” olarak açıklanan “oh!” ünlemiyle ilgili örnek bir cümleye yer verilmiş ancak cümlede ünlemin hangi duyguyu bildirdiği belirtilmemiştir. Ayrıca diğer işlevlerine yönelik örnek cümlelere de yer verilmediği görülmektedir.

Şekil 6b. Sesli Türkçe Sözlük'te “oh”

Sözlük'te ile başlayan söz

▶ oh	▶ oha	▶ ohlama
▶ ohlamak		

Şekil 6b'de ise Sesli Türkçe Sözlük'te “oh!” ünlemi ile ilgili bir sesletimin yer aldığı ve bu sesletimde işlevin veya ünlemin ifade ettiği duygunun belirtilmediği görülmektedir.

Şekil 7a. Güncel Türkçe Sözlük'te “aman”

Şekil 7a'da çevrimiçi Güncel Türkçe Sözlük'te "aman" sözcüğünün taranmasıyla elde edilen görüntü yer almaktadır. Ünlem olarak tanımlanan sözcüğün 7 farklı işlevi olduğu belirtilerek her işlevle ilgili örnek cümleler verilmiştir.

Şekil 7b. Sesli Türkçe Sözlük'te "aman"

Sözlük'te ile başlayan söz

▶ aman	▶ amanın	▶ amanname
▶ amansız	▶ amansızca	▶ amansızcasına
▶ amansız hastalık, -ği	▶ amansızlık, -ği	▶ aman zaman

Ünlem türünde belirtilen ve yedi farklı işlevi örnekleriyle açıklanan *aman* sözcüğünün, STS'de sadece bir sesletiminin yer aldığı ve Güncel Türkçe Sözlük'te belirtilen işlevlerinin göz ardı edildiği şekil 7b'de görülmektedir. Ayrıca STS'de yer alan sesletimin de hangi işlevi yansıttığı belli değildir. Hem ana dili hem de yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin GTS'de yer alan örnek cümlelerle ve STS'de yer alan bir sesletimle *aman* sözcüğünün işlevlerini öğrenebilmeleri ve bunu bir dil becerisi haline dönüştürebilmeleri beklenemez.

Şekil 8a. Longman DOCE 5th Ed. (En-En) Sözlüğünde "wow"

Longman DOCE 5th Ed. (En-En)

wow

I. **wow**¹ /waʊ/ *BrE* *AmE* *interjection informal*
 [Date: 1500-1600; Origin: Natural sound]
 used when you think something is very impressive or surprising:
 Wow! Look at that!

II. **wow**² *BrE* *AmE* *verb [transitive]*
informal to make people admire you a lot **SYN** impress:
 The show has wowed audiences all over the country.

III. **wow**³ *BrE* *AmE* *noun [singular] informal*
 1. a great success
 2. **the wow factor** an interesting, exciting, or unusual feature of something, that people will notice and think is very impressive

Şekil 8b. Cambridge Advanced Learners Dictionary 3th Ed. "wow"

Cambridge Advanced Learners Dictionary 3th Ed.

wow

wow UK US [waʊ] informal **exclamation**

<A > used to show surprise and sometimes pleasure

- Wow! Did you make that cake? It looks delicious!

Thesaurus⁺: ↑ Sounds used as interjections ↑ Interjections

- "Wow!" exclaimed John, "what a fantastic house."
- Wow! I wasn't expecting such a great reception.
- Wow! What a hat.
- A hundred pounds! Wow!
- "Wow!" said Alan excitedly.

noun only singular

a person or thing that is very successful, attractive or pleasant

- He's a real wow **with** the girls in his class.

Thesaurus⁺: ↑ Successful (things or people)

verb transitive

to make someone feel great excitement or admiration

- The movie wowed audiences throughout the States with its amazing special effects.

Thesaurus⁺: ↑ Showing respect and admiration ↑ Making people excited and interested ↑ Inspiration and inspiring

TDK çevrimiçi Türkçe sözlüklerinin durumunun daha iyi anlaşılabilmesi adına çalışmada iki ayrı elektronik İngilizce sözlük örneğine yer verilmiştir. Şekil 8a'da Longman sözlüğünde ve 8b'de Cambridge Advanced Learners Dictionary'de "wow" sözcüğünün taranmasıyla ortaya çıkan görüntü yer almaktadır. Ünlem, fiil ve isim türlerinde ele alınan "wow" sözcüğünün tüm işlevleri doğrultusunda hem tek başına hem de cümle içerisinde sesletimlerinin oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu sözlüklerde TDK Sesli Türkçe Sözlük gibi ayrı bir sözlük yerine bir bütünlük içerisinde ses ve anlam iç içe olarak hizmete sunulmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. GTS'de yapılan tanımlarda ünlemlerin farklı işlevlerinin belirtilme biçiminde ortak bir yol izlenmemiştir.
2. GTS'de ünlemlerin tanımlarında eksik bilgiler vardır. Hatta verilen bazı bilgiler yanlıştır.
3. GTS'de ünlemlerin farklı işlevlerini yansıtan örnek cümlelere genelde yer verilmemiş, örneklendirme konusunda da ortak bir yol izlenmemiştir.
4. GTS'de özellikle harflerin arama motorunda taranmasını sağlayacak program tanımı çok ayrıntılı özellikler içermekte, kullanıcıya kolaylık sağlamamaktadır.
5. STS'de ünlemler sadece kendisini oluşturan harflerin ses karşılıklarıyla seslendirilmiş, işlevlere uygun sesletimler (vurgu ve tonlama) yapılmamıştır.
6. STS'de işlevlere uygun bağlamların sesletimleri yoktur, GTS'de verilmiş olan örnek cümleler seslendirilmemiştir.

7. GTS'de farklı dil bilgisi ulamları olarak farklı ele alınan göstergeler STS'de ya bir arada ele alınmış ve seslendirilmiş ya da ayrı ele alınsalar da aynı şekilde seslendirilmişlerdir.

Çalışmanın sonuçlarından hareketle TDK Güncel Türkçe Sözlük ve Sesli Türkçe Sözlüklerin ünlemleri ele almaları konusunda bazı önerilerde bulunulabilir:

1. Ünlemlerin GTS'deki anlamları, dil bilimsel ulamları, işlevleri ve örneklendirilmeleri tekrar gözden geçirilmeli; yanlışlıklar düzeltilmeli, uyumsuzluklar ve eksiklikler giderilerek sözlük yeniden yapılandırılmalıdır.
2. GTS'de ünlemin her işleviyle ilgili örnek cümle yer almalıdır.
3. GTS'de aynı dil bilimsel ulamdaki sözcükler aynı şekilde tanımlanmalıdır.
4. STS'de her bir ünlem işlevleri doğrultusunda yeniden seslendirilmeli ayrıca bu işlevler sözcüğün görüntüsünün yanında belirtilmelidir.
5. Ünlemlerin işlevlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla bu işlevler ayrıca bağlam içinde de seslendirilmelidir.
6. GTS'de de sözcüklerin ve örnek cümlelerin sesletim özellikleri verilmeli, öğrenci buradan STS'ye yönlendirilmelidir.
7. GTS ile STS'nin birleştirilerek sözcüklere ait bütün özelliklerin bir arada gösterilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR:

- Aksan, D. (1996). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlam bilim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Boz, Erdoğan (2006). *Sözlük ve sözlükçülük sorunu. Türkçenin çağdaş sorunları* (Ed. Gürer Gülsevin-Erdoğan Boz). s. 3-45. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Böler, Tuncay (2006). Türkçe sözlük (TDK) ile örnekleriyle Türkçe sözlük'ü (MEB) karşılaştırma denemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. s. 1, ss. 101-118.
- Cambridge advanced learner's dictionary*, 3rd Edition. Cambridge University Press. *Dictionary*, 2nd Edition. Cambridge University Press.
- Çotuksöken, Yusuf (1999). Okul sözlükleri üzerine. *Kebikeç*. s. 7-8. ss. 61-65.
- Demir, İmdat (2009). *Türkçe sözlüklerde vurgu*. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/4. ss. 207-235.
- Dursunoğlu, H. (2011). Cumhuriyet döneminde yapılan sözlük çalışmaları ve Türkçe sözlükler üzerine bir kaynakça denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. s.31, ss.255-272.
- Eminoğlu, Emin (2011). Sözlükçülük geleneği içinde temel Türkçe sözlük düzenleme yöntemleri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 2, s. 4.
- Göçer, Ali (2001). Türk Dili ile ilgili sözlüklere genel bir bakış ve günümüz ilköğretim sözlükleri. *Türk Dili*, c. 598, s. 388-403.

- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Güzel, A. ve Karadağ, Ö. (2010). Türkçe eğitimi açısından okul sözlükleri. uluslararası 3. dünya dili Türkçe sempozyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- İlaydın, H. (1953). Sözlüklerimize dair. *Türk Dili*. Aralık, 27: 127-132.
- Karadağ, Ö. (2011). İlköğretim Türkçe sözlüklerinin hazırlanmasında temel ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. s. 30. 193-207.
- Karadüz, Adnan (2009). Sözlük, sözcük anlamı ve öğrenme üzerine. *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/4.
- Kocaman, Ahmet (1998). Dil bilim, sözlük, sözlükçülük. *kebikeç*, s.6, ss. 111-113.
- Longman dictionary of contemporary English. London: Longman.
- Ölmez, Mehmet (1994). *Türk dillerinin sözlükleri ve Türk sözlükçülüğü. uygulamalı dilbilim açısından Türkçenin görünümü*, Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Öztoğat, Erdim (1979). Sözlük üstüne gözlemler. *Dilbilim*, s. IV.
- Usta, H. İ. (2006). Türkçe sözlük hazırlamada yöntem sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. s. 46, ss. 223-24.
- Sancı Uzun, Demet; Kibar Furtun, M. Hülya; Çelebi, Safa (2014). "Yabancılara Türkçe öğretiminde öğrencilerin duygu değeri taşıyan ünlemlerin işlevlerini algılama düzeyleri", *International Journal of Language Academy*, Volume 2/3, s.302-318.
- Uzun, Leyla (1999). *1945'ten bu yana Türkçe sözlükler*. *Kebikeç*. s. 7-8.
- Uzun, N.E. (2003). Modern dilbilim bulguları ışığında Türkçe sözlüğe bir bakış. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts. Ağ adresinden 10.11.2014 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Sesli Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_seslisozluk&view=seslisozluk . Ağ adresinden 10.11.2014 tarihinde edinilmiştir.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Büyük Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts. Ağ adresinden 10.11.2014 tarihinde edinilmiştir.
- Vardar, Berke (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Zülfikâr, Hamza (2008). Sözlüklerin Teknik Özellikleri ve Dilbilgisi Çalışmalarında Sözlüklerden Yararlanmak Üzerine... *Türk Dili*. S.681.